

Villedende veiledning

Judith van der Weele
judith@vanderweele.no

Hilde Thomsen

Ekspertise og engasjement uten tilstrekkelig analysekompetanse kan bli farlig. I ytterste konsekvens skades barn og familier.

Judith van der Weele (Foto: Lydia Elise Nyland)

Vold og overgrep mot barn er alvorlige og skadelige samfunnsproblemer. De siste 25 årene har det blitt etablert en rekke spesialiserte tjenester som arbeider med å avdekke og håndtere vold og overgrep. Ansatte i førstelinjetjenesten og bekymrede privatpersoner kan i dag ringe til Statens barnehus, Psykisk helsevern for barn og unge (BUP), Regionale ressursentre for vold og traumatisk stress

(RVTS), Alternativ til Vold (ATV), Stine Sofies Stiftelse, lokale krisesenter og andre instanser og frivillige organisasjoner med kompetanse på problematikken. Det er lagt ned stor innsats for å fremme kunnskap på feltet og for å bedre systemene som skal håndtere sakene. Systemene er likevel etter mitt syn lite egnet til å støtte strukturerte vurderinger. Det er dermed stor risiko for at det gis villedende veiledning, forankret i hypotesebekreftende antakelser og svake faglige analyser. Dette kan skade barn og familier.

Egne erfaringer

Jeg vil gjerne starte med et eksempel fra da jeg selv arbeidet ved RVTS:

Slike saker må fanges opp for å unngå at barn mister trygge omsorgsbaser

Jeg ble ringt opp av ansatte ved en barneverntjeneste i kraft av min ekspertise på alvorlige traumelidelser. De forteller om en tenåring som er plassert på institusjon. Ungdommen isolerer seg, driver med selvskading og er aggressiv. De ansatte klarer ikke å etablere relasjon, og det er mistanke om incest. Jeg deler min kunnskap om dissosiative fenomener og om samtalegrep som kan hjelpe i møte med overgrepsutsatte. Jeg utelot imidlertid et viktig veiledende innspill; hva om det ikke var slik? Senere viste det seg at ungdommens søster hadde egenproblematikk (iboende vansker) som satte barneverntjenesten på feil spor. Hun trengte hjelp med sin problematikk, og familien trengte hjelp til å forstå hennes vansker. Tenåringen på institusjonen hadde på feilaktig grunnlag blitt tatt ut av et trygt hjem og tvunget til å forholde seg til folk som trodde at han var utsatt for incest. Mitt snevre faglige spesialistblikk forsterket utelukkende én hypotese: incest. Senere, etter lang tids plassering av søskenflokk, ble mistanken om incest avkreftet. En hel familie opplevde sitt verste mareritt med langsiktige konsekvenser for deres fysiske og psykiske helse. Også min veiledning villedet.

Et annet eksempel kan vise hvordan personer som reelt sett har blitt utsatt for vold, også kan bli skadelidende av å bli sett med et snevert, hypotesebekreftende blikk: En ungdom beskriver vold fra far til politiet. Han var den modigste i barneflokk, men også den med verst rykte og merkelappen «adferdsvansker» på seg. Han ble ikke trodd. Derfor måtte ungdommen og hans søsken leve i et mishandlingshelvete i enda flere år, helt til et av hans yngre søsken ble skadet av volden. Ungdommens opprinnelige utsagn mistet troverdighet fordi det ble tolket i lys av hans upålitelige adferd. En refleksjon rundt hvorvidt det kunne være noe i det han sa, uteble helt, noe som ville ha vært selvsagt om barneverntjenesten i saken arbeidet ut fra en bevisst analysepraksis.

Falske positive og negative

I arbeid hvor vi som fagpersoner møter mennesker utsatt for vold og overgrep, vil de fleste av oss trolig ha kjent på frykt for å overse eller feiltolke indikasjoner på at slike krenkelser har forekommet. Det er godt dokumentert at utsatte selv kan bruke lang tid på å fortelle hva de har vært utsatt for (Steine et al., 2016), og det finnes en rekke eksempler på saker der utsatte ikke har blitt fanget opp, til tross for at hjelpeapparat og andre burde ha forstått og grepet inn. I tilfeller der vold og overgrep forekommer, men ikke avdekkes eller identifiseres som dette, snakker vi om såkalte falske negative. Historien om den voldsutsatte søskenflokk er et eksempel på dette.

Gutten på institusjon representerer et eksempel på motstykket til falske negative: falske positive. I saker med falske positive tror hjelpeapparat, politi eller andre feilaktig at vold og overgrep er til stede,

uten at dette er tilfelle. I saker som gjelder barn, og der mistanken rettes mot foreldre, vil dette ofte føre til akutt plassering av barnet. Det kan også settes i gang tiltak og annen hjelp som ikke er hva barnet trenger. Slike saker må fanges opp for å unngå at barn mister trygge omsorgsbaser.

Mangler ved ressursmaterieil

For å kunne fange opp slike saker trengs ressursmaterieil som er egnet til å styrke fagfolk i å foreta komplekse, helhetlige analyser, og vurdere mulige falske positive eller negative. Dette finnes dessverre lite, om noe, av. Informasjonsmaterieil er ufullstendig og kan føre til alvorlig avsporing av det barnet og familien trenger hjelp til. Eksempelvis er det fra side 11 i veilederen «Seksuelle overgrep mot barn» (Sosial- og helsedirektoratet, 2003) listet opp en rekke symptomer på overgrep. Selv om det står skrevet at barns symptomer og utsagn kan handle om «andre ting», nevnes ingenting om hvilke andre årsaker dette kan være, i veilederens resterende 62 sider. Jeg har gjennomgått annet kursmaterieil og flere nettsider, og det samme gjelder også der. Leseren får ingen forståelse av hvilke andre årsaksforklaringer eller mekanismer som kan spille inn. Dermed blir forutsetningene for å foreta balanserte vurderinger heller ikke styrket.

Andre hypoteser må utforskes

Når fagpersoner eller privatpersoner søker råd hos spesialister på vold og overgrep, er det viktig at disse spesialistene sier noe om nettopp disse «andre ting». Tilsvarende må andre årsaker beskrives utførlig på relevante kurs og nettsider. Det bør være stuerent å drøfte muligheten for falske minner og hvorvidt manipulering kan ha forekommet. Siden kurs og veiledning fokuserer på å oppnå kompetanse på å avdekke vold og overgrep, blir ikke fagfolk trent på eller systemene rigget for å fange opp slike «andre ting». Offentlige midler investeres i de mange tjenester og organisasjoner som arbeider på dette feltet, men brukes etter mitt skjønn til å gi en altfor ensidig opplæring. Som fagfolk sensitiviseres vi til de alvorlige skadevirkningene ved vold og overgrep gjennom personlige beretninger, noe som kan være bevisstgjørende på alvor ved å overse mishandling. Dessverre blir vi ikke gjort kjent med alvor ved å ta feil og hva som kan bidra til å forebygge justisfeil.

Spesialister vil kunne ankre de som veiledes, gjennom sin ekspertise, i en fastlåst og uriktig posisjon. Samtidig får spesialistene sjelden feedback fra tjenester og enkeltpersoner etter veiledningen, og får dermed ikke vite hvordan saken utviklet seg, og hva som skjedde videre. Det blir med den anonyme drøftingen eller innledende vurderingen i akuttfasen på grunnlag av begrenset informasjon. Der hvor en spesialist sier «dette høres svært alvorlig ut», vil uttalelsen kunne bli førende også der hvor det senere er god grunn til å avblåse bekymring. Etter mine mange år som sakkyndig har jeg i dokumentgjennomganger gjentatte ganger sett det samme – ekspertenes ensidige råd kan føre til hypotesebekreftende arbeid.

I saker med falske positive kan man i en akutt fase ha støttet barnet, uten å holde andre mulige hypoteser åpne. Når dette kombineres med ensidig innhenting av opplysninger, kan arbeidet bli hypotesebekreftende. Man *skal* ta vare på barnet, men *samtidig* ivareta sakens uavklarte kompleksitet. Det skjer best dersom veiledning fremmer en bred analytisk forståelse av dynamikken som kan prege barnets situasjon.

Lærdom fra politiet

Politiet i Norge har de siste 25 årene oppdatert seg på etterforskningsmetoder og bruker i dag langt mer strukturerte undersøkelser når de analyserer sakskomplekser. Bakgrunnen var at det forekom for mange justisfeil. Enkelt sagt analyserer politiet mulige bias og støy hos etterforskere selv, de vurderer kilders motiver og pålitelighet, setter opp alternative hypoteser og forsøker å falsifisere forskjellige hypoteser. Det innhentes informasjon som kan avklare alle alternativer, og det arbeides aktivt fra å komme ut av en bekymringsdrevet etterforskning til nøkterne analyser. Med en slik fremgangsmåte kan voldshypotesen stå igjen sterk og underbygget dersom det er den som er nærmest fakta, eller bekymringen for vold og overgrep kan legges til side og annen nødvendig hjelp kan tilbys. Om førstnevnte er tilfelle, vil det kunne styrke barnets sak og rettslige posisjon at grundige undersøkelser av andre hypoteser er blitt gjort.

Analysekompetanse er nødvendig

Spesialister på vold og overgrep trenger, som politiet, også analysekompetanse. Dette må komme i tillegg til kunnskap om vitnepsykologi, nevrotilstander, kulturell tematikk, psykiske lidelser og utviklingspsykologi, som alle er relevante tema som kan spille inn for hva barn sier og gjør. Barns utsagn kan være et resultat av egenproblematikk, av påvirkning, manipulering, eller ha som motiv å beskytte den som egentlig utfører volden. Utsagn kan komme av forvirring etter traume og redsel for represalier. Kanskje er det sant det den «benektende» forelderen sier, eller som barna som har trukket tilbake utsagn om vold, nå sier?

Alle mulige forklaringer på volds- og overgrepsutsagn må på bordet for å sikre at barn og familier får riktig hjelp

Sjeldne tilstander som kan forklare alvorlige forhold, må også undersøkes. Uregulert fungering, dissosiasjon og fortelling om sosial kontroll kan selvfølgelig være et resultat av vold og overgrep. Men det kan også ha andre forklaringer. Dette må også vurderes og innhentes kunnskap og veiledning om.

Alle mulige forklaringer på volds- og overgrepsutsagn må på bordet for å sikre at barn og familier får riktig hjelp. Foreldrenes hypoteser må undersøkes. BUP må være kildekritisk når de får informasjon om barnet fra kun en kilde – barneverntjenesten, og æresrelaterte voldseksperter må gi tydelig informasjon om alternative forståelser, slik at barnevernet settes i stand til å gjøre grundige undersøkelser. Barnehusene må hjelpe til med sortering av barnets mulige egenproblematikk og hvordan dette påvirker barnets fungering. Naturligvis kan barn både være utsatt for vold og ha egenproblematikk, også det må være en hypotese. Brede undersøkelser av flere hypoteser sikrer kvalitet.

Enorme konsekvenser

Min erfaring er at fagpersoner og hjelpere for ofte overlater analyse til politiet, men selv ellers forholder seg til mulig overgrepsinformasjon som fakta. Men politiet bygger sitt arbeid på informasjonsinnhenting hos andre, blant annet hos voldsspesialister. Alle som gir råd omkring barn og overgrep, må besitte grunnleggende analysekunnskap og grunnleggende kunnskap om «andre ting» som kan forklare barns fungering og utsagn. Fageksperter må forholde seg til kilders motiver

og til egen støy og bias som følge av deres brennende spesialinteresse. Engasjement uten nøktern analysekompetanse er farlig. Vi trenger spesialister og informasjonsmateriell som tydeliggjør at det man ser, kan handle om noe annet enn det man tror. Dette vil styrke barns rettssikkerhet. Villedende veiledning har enorme konsekvenser for barn, deres familier og for samfunnet for øvrig. Utsiktet systemforankret tunnelsyn kan skade barn som trenger hjelp.

Merknad. Ingen oppgitte interessekonflikter

Referanser

- Sosial- og helsedirektoratet (2003). *Seksuelle overgrep mot barn. En veileder for hjelpeapparatet*. Utgitt i samarbeid med Barne- og familiedepartementet. https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2003/0017/ddd/pdfv/286825-seksuelle_overgrep_mot_barn.pdf
- Steine, I.M., Winje, D., Nordhus, I.H., Milde, A.M., Bjorvatn, B., Grønli, J. & Pallesen, S. (2016). Langvarig taushet om seksuelle overgrep: Prediktorer og korrelater hos voksne som opplevde seksuelle overgrep som barn. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 53(11), 889–899. <https://psykologtidsskriftet.no/vitenskapelig-artikkel/2016/11/langvarig-taushet-om-seksuelle-overgrep>